

Aleksandra Golik-Prus

Uniwersytet Śląski w Katowicach

 <https://orcid.org/0000-0002-3328-3719>

Zdzisław Pietrzyk

Uniwersytet Jagielloński

 <https://orcid.org/0000-0002-5159-1037>

Dyteiści małopolscy w sztambuchu Wacława Parmenidy Horaždovického¹

Sztambuchy są gatunkiem rękopisów, które kryją w sobie bardzo różnorod-
ne treści. Są interesującym materiałem źródłowym dla historyków kultury,
sztuki, literatury, heraldyków itd. Pojawiły się one w środowisku protestanc-

¹ Artykuł ten został opublikowany w języku węgierskim w 1997 roku. Tekst obecny został nieznacz-
nie uzupełniony i zmieniony – A. Golik-Prus, Z. Pietrzyk, *Kis-lengyelországi díteisták Václav
Parmenida Horaždovický albumában*, [w:] *Művelődési törekvések a korai ujkorban. Tanulmányok
Keserü Balint Tiszteletére*, Szeged 1997, s. 111–116.

kich studentów w pierwszej połowie XVI wieku, do XVII stulecia zdążyły stać się zjawiskiem masowym nie tylko wśród studentów, ale także profesorów, kupców, żołnierzy i innych grup zawodowych. W końcu epoki średniowiecza księgi turniejowe zaczęły zmieniać charakter i pełniły często funkcję ksiąg domowych gości, w których dalej malowano herby rycerskie opatrzone odpowiednim zestawem danych osobowych. Dały one zapewne asumpt do powstania ksiąg przyjaciół napotykanych w czasie podróży wśród studentów peregrynantów. Sztambuch zatem najczęściej był zabierany w podróż, w trakcie której jego właściciel uzyskiwał autografy różnych osób². Starał się, aby byli to ludzie sławni w swoich czasach, ale też przyjaciele i znajomi, choć zdarzało się i to często, że wpisującymi się byli ludzie przypadkowo spotkani w gospodach, zajazdach czy w innych okolicznościach³.

Wacław Parmenida Horaždovicki, student uniwersytetu praskiego, posiadał sztambuch, z którym podróżował po Polsce oraz Śląsku. Jest to interfoliowany druk autorstwa Andreasa Alciatego, *Emblemata*, wydany w Lyonie w 1564 roku⁴. Właściciel sztambucha był famulusem Jana Wrzosowskiego, któremu towarzyszył w podróży po okolicach Krakowa. Pryncypał Parmenidy był sędzią surogatem pisarza ziemskiego krakowskiego Rafała Jakubowskiego w 1567 roku. Wrzosowscy herbu Strzemię posiadali w połowie XVI wieku pół wsi Zręczycze w pobliżu Wieliczki. W dniu 27 czerwca 1567 roku Jan Wrzosowski wpisał się do sztambucha swego famulusa właśnie w Zręczycach, cytując sentencję z Marcjalisa⁵.

W. Parmenida w czasie pobytu w Małopolsce w 1566 roku poznał wielu czołowych przedstawicieli reformacji w tym regionie. Z wpisów do jego imionnika wynika, że odwiedził Polskę w czerwcu i lipcu 1566 roku. W czasie pobytu w Małopolsce zetknął się zarówno z kalwinistami, jak i antytrynitarzami.

Prezentowany sztambuch przedstawia się bardzo ciekawie dla historyków reformacji polskiej, zawiera bowiem kilka autografów działaczy reformacyj-

2 A. Golik-Prus, *Różnorodność formuły „non omnis moriar” w łacińskich wpisach sztambuchowych przełomu XVI i XVII wieku*, Katowice 2004, s. 18–21.

3 Z. Pietrzyk, *Sztambuchy jako źródło do peregrynacji studenckich na przykładzie Polaków studiujących w Strasburgu*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce” 43 (1999) s. 140–141.

4 Rękopis znajduje się w Bibliotece Premonstratensów na Strahovie w Pradze (Bibliotheca Regiae Canoniae Strahov, dalej: BPS) i nosi sygnaturę 3070 (dawna sygn. AD XIII 32). B. Ryba, *Soupis rukopisu Strahovske knihovny pamatnika narodniho pismenictvi v Praze*, t. 5, Praga 1911, s. 272; C. Straka, *Památník Václava Parmenidy Horaždovickeho*, „Časopis Musea Království Českého” 85 (1911), s. 273–274; S. Sider, B. Obrist, *Bibliography of Emblematic Manuscripts*, Montreal 1997, s. 77; M. Ryantova, *Památники aneb štambuchy, to jest alba amicorum*, České Budějovice 2007, s. 180.

5 BPS 3070, k. 90 bis recto; A. Pawiński, *Polska pod względem geograficzno-statystycznym*, [w:] *Źródła dziejowe*, t. 12, Warszawa 1883, s. 62.

nych z lat sześćdziesiątych XVI wieku. Jego właściciel odwiedził Kraków, a następnie Wieliczkę oraz kilka miejscowości podkrakowskich. W 1567 roku przebywał na Śląsku – Brzegu i Wrocławiu, gdzie do jego sztambucha wpisał się m.in. pastor Samuel Czepkius⁶ oraz kaznodzieja Tomasz Thanhöltzner. Możliwe, że W. Parmenida uzupełniał wiedzę w stojącym wówczas na dobrym poziomie Gimnazjum w Brzegu⁷. W następnym roku, 27 września, Wacław Parmenida Horaždovicky uzyskał na Uniwersytecie w Pradze stopień bakałarza⁸.

Na początku lat sześćdziesiątych XVI wieku w zborze protestanckim nastąpił rozłam na zbór większy kalwiński i mniejszy antytrynitarSKI. Wśród antytrynitarzy nie było zgody co do zapatrywań zarówno w kwestiach dogmatycznych, jak i społecznych. Grupa wyznaniowa zwana arianami (braćmi polskimi) była nieliczna, a poglądy społeczne w kwestiach własności i sprawowania urzędów powodowały, że napływ nowych wyznawców stawał się ograniczony. Antytrynitarze próbowali różnych sposobów na propagowanie swojego wyznania, starając się przekazać w różny sposób wiadomości o wyznawanej doktrynie religijnej. Na przykład w późniejszym czasie jedną z popularniejszych metod propagandy antytrynitarSKiej było obdarowywanie książkami z treściami antytrynitarSKimi potencjalnych wyznawców, tak jak to czynił niestrudzony apostoł antytrynitarysty Andrzej Wojdowski⁹. Natomiast Walenty Smalc wydawane przez siebie dzieła Fausta Socyna oraz swoje własne dedykował różnym instytucjom i osobom, w tym zaciekle wrogom antytrynitarysty, co wzbudzało ostre polemiki. Było to jednak celowe działanie, gdyż antytrynitarze liczyli na to, że dzięki polemikom ich wiara zostanie dostrzeżona przez innych¹⁰.

6 Samuel Czepkius (zm. 1571), jego syn Samuel posiadał sztambuch, który zachował się w zbiorach z byłej Pruskiej Biblioteki Państwowej w Berlinie i jest przechowywany w Bibliotece Jagiellońskiej – al. am. 4. Wpisy do sztambucha S. Czepkiusa są późniejsze z lat 1581–1582 z Wittenbergi oraz z lat 1584–1610 z miast Dolnego Śląska (Brzeg, Strzelin, Głubczyce).

7 O brzeskim gimnazjum zob. K. F. Schönewalder, *Geschichte des Königlichen Gymnasium zu Brieg; Zur dreihundertjährigen Jubelfeier*, Breslau 1869; H. Barycz, *Polacy w dawnym gimnazjum w Brzegu (XVI–XVIII w.)*, [w:] tenże, *Śląsk w polskiej kulturze umysłowej*, Katowice 1979, s. 215–228.

8 *Liber decanorum facultatis philosophicae Universitatis Pragensis ab anno Christi 1367 usque ad annum 1585*, t. 2, Praha 1832, s. 398.

9 Z. Pietrzyk, *Andrzej Wojdowski, autorem Nieznanej kroniki ariańskiej*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” 36 (1986), s. 53–70; tenże, *Andrzej Wojdowski*, [w:] *Bibliotheca Dissidentium*, Baden-Baden 1987, t. 8, s. 175–203.

10 A. Kawecka-Gryczowa, *Ariańskie oficyny wydawnicze Rodeckiego i Sternackiego. Dzieje i bibliografia*, Wrocław 1974, s. 285, 306; Z. Pietrzyk, *W kręgu Strasburga. Z peregrynacji młodzieży z Rzeczypospolitej polsko-litewskiej w latach 1538–1621*, Kraków 1997.

W początkach istnienia zboru braci polskich środki propagandowe, jakimi dysponowali, nie pozwalały na tak szerokie oddziaływanie jak ich następcom. Już jednak w latach sześćdziesiątych XVI wieku poprzez przedstawianie swojego wyznania wiary próbowali dla swego wyznania zdobyć wyznawców. Tak postąpił Stanisław Cracovius. W sztambuchu W. Parmenidy znajdował się bowiem jego wpis z wyznaniem wiary. Piszemy „znajdował się”, ponieważ najważniejsza część wpisu S. Cracoviusa została w późniejszym czasie wycięta ze sztambucha.

[k. IIIv] Vita aeterna constitit in cognitione
Dei patris et filii eius teste Christo domino
Qui dicit: Joa[nnes] 17: Haec vita aeterna
Ut cognoscant te solum verum unum Deum
Et quem misisti Iesum Christum
Ioa[nnes] 4: Christus didicit Veri adoratores
adorabunt patrem in spiritu et veritate. Nam
pater tales quaerit, qui eum sic adorent.
Et Paulus [Ad] Ephes[ios] 12: dicit: Habemus ambo accessum
Ad patrem in uno spiritu, per Christum
Haec est vera confessio Christi fidelium
[...] – fragment karty z wyciętym tekstem
Revellasti ea parvulis
Et alibi dicit: Vobis datum est noscere misteria
Regni Dei ceteris autem in parabolis.
qui dicit Petrus: Non voluntate humana
allata e sapientia Dei, sed spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines.
[k. IVr] Sententia pulchra.
Nil aliud est Christus homo ille divinissimus.
Dominus et Deus noster, Logos ille
Dei corroboratus visibilis et passibilis factus
Dei filius unigenitus, per quem et propter
Quem omnia a Deo patre facta et restituta sunt.
Et hoc est nobilissimum et stupendissimum illud
aeterni consilii misterium paucissimis revelatum,
cui semper fuit contradictum.
Alia sententia
Denuo nasci nil aliud est, nisi effici

nova creatura, quid est effici nova crea-
tura, nisi abolito peccati, novum
hominem in novitate vitae ambulare. Qui rena-
scitur et resurgit, prius debet mori, qui ex
spiritu natus est, vocem spirytus audit,
et videt regnum Dei, eius misteria intelligendo, quod
natum est de spiritu spirytus est, spiritualis autem
est, quae omnia infantibus Nullo modo
convenire possunt.

Stanislaus Cracovius
Ob. perpetuam memriam
Dedicat, pio ac sincero
Fatri D. Vensceslao
Parmenidi, Weliciae
Manu propria¹¹.

Na podstawie powyższego tekstu można postawić hipotezę, że jest to wpis ministra antytrynitarzkiego z Wieliczki, którym był wówczas Stanisław Wiśniowski¹². Mimo iż był jednym z najczynniejszych dyteistów działających w Małopolsce, jego biografia jest bardzo słabo znana. W aktach synodów różnowierczych jego nazwisko pojawia się w 1556 roku, kiedy to na synodzie kalwińskim w Pińczowie został powołany na ministra w Krakowie. Urząd ten spełniał samodzielnie tylko rok. W roku następnym na stanowisko to został powołany Grzegorz Paweł z Brzezin, a Wiśniowski został jego pomocnikiem. Synod pińczowski 13 marca 1559 roku skierował go do Solca, wydaje się, że w charakterze wizytatora. W aktach synodów różnowierczych występuje Stanisław, diakon krakowski, który zapewne jest tożsamy ze Stanisławem Wiśniowskim. Stanisław, diakon krakowski, nazywany był także „Monoculos”. Możliwe, że wada wzroku lub też kalectwo wpłynęły na to, że Wiśniowski odgrywał ciągle drugoplanową rolę w zborze, najpierw kalwińskim, a następnie antytrynitarzskim, ustępując miejsca Grzegorzowi Pawłowi z Brzezin, a później Stanisławowi Farnowskiemu. Na synodzie w Włodzisła-

11 BPS, rkps 3070, k. IIIv–IVr – wpis jest niedatowany, można jednak postawić hipotezę, że został dokonany najprawdopodobniej 17 lipca 1566 roku, kiedy to do sztambucha Parmenidy w Wieliczce wpisali się Andrzej z Szadka oraz Andrzej Trzeciecki – tamże, k. 14bisr–14bisv.

12 W. Węgierski, *Kronika zboru ewangelickiego krakowskiego*, oprac. M. Pawelec, Kraków 2007, s. 58; S. Bodniak, *Hieronim Baliński. Nieznany polemista katolicki ze schyłku XVI w.*, „Reformacja w Polsce” 5 (1928) cz. 2, s. 104.

wiu, który odbywał się od 26 do 28 czerwca 1559 roku, S. Wiśniowski został desygnowany na urząd ministra w Wieliczce¹³. Zapewne po około 10 latach przeniósł się do Luślawic. Na przełomie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych opuścił szeregi dyteistów i zadeklarował się jako zwolennik unitaryzmu. Po tzw. ugodzie luślawickiej (ok. 1584) powrócił do zboru kierowanego przez Stanisława Farnowskiego. Ostatnia wiadomość o działalności S. Wiśniowskiego pochodzi z 1593 roku, kiedy to wspierał w dysputach Stanisława Farnowskiego¹⁴.

Sztambuch Wacława Parmenidy w 1649 roku był w posiadaniu Macieja Czernowskiego, archidiakona w Kutnej Horze, który darował rękopis Kolegium Jezuickiemu w tym mieście¹⁵. Jeden z późniejszych właścicieli sztambucha usunął z niego fragment wpisu Stanisława Cracoviusa, który przez duchownych protestanckich został wcześniej określony jako bluźnierczy i heretycki. Tomas Thanhöltzner, kaznodzieja w gimnazjum w Brzegu, zamieścił w sztambuchu Parmenidy polemikę z poglądami Cracoviusa, którą zatytułował następująco: *Contra Diabolicas blasphemias horrendi monstri Stanislai Cracoviensis, negantis unum Deum in Trinitate et Trinitatem in Unitate, vel Patrem, Filium et S. Sanctum unum esse Deum indivisum*¹⁶.

Z polemiki z poglądami – jak przypuszczamy Wiśniowskiego – można w jakimś stopniu zrekonstruować część uszkodzonego sztambuchowego wpisu. Thanhöltzner przekonywał Parmenidę, by nie popadł w błędy propagowane przez bluźniercę. Udowadniał na podstawie cytatów z Pisma Świętego oraz wywodów filologicznych, że jest jeden Bóg w Trójcy i Trójca w Jedności. Na podstawie księgi Genesis przeprowadził dowód na istnienie Ducha Świętego w Trójcy Świętej. Większość wywodów skierował jednak na udowodnienie istnienia Trójcy Świętej, która jest jednym Bogiem, posiadającym jedność natury i esencji. W wywodach polemicznych widoczny jest brak argumentów na to, że Chrystus jest tak jak i Bóg Ojciec przedwieczny.

13 S. Lubieniecki, *Historia reformationis Polonicae*, Freistad 1685, s. 163.

14 C. Sandius, *Bibliotheca antitrinitariorum*, Freistad 1684, s. 53; M. Wajsblum, *Dyteiści Małopolsce (Stanisław Farnowski i farnowianie)*, „Reformacja w Polsce” 5 (1928), s. 90; *Akta synodów różnowierczych w Polsce*, t. 1, Warszawa 1970, s. 192, 230, 296, 304, 309; *Literatura ariańska w Polsce*, oprac. L. Szczucki, J. Tazbir, Warszawa 1959, s. 651–653; Z. Ogonowski, *Socynianizm. Dzieje – poglądy – oddziaływanie*, Warszawa 2015, s. 34–36, 83–84.

15 B. Ryba, *Soupis rukopisu Strahovske Knihovny pamatnika narodniho pismenictvi v Praze*, dz. cyt., t. 5, s. 372.

16 BPS, k. VIr.

Wskazuje to na polemikę z dyteistą, a nie unitarianinem. Dyteści w tym okresie negowali przedwieczność Chrystusa¹⁷.

Drugi tekst polemiczny z poglądami Stanisława Cracoviusa zamieścił pastor luterański w Brzegu, Samuel Czepkius. Przeprowadził on dowód filologiczny na podstawie cytatów z Pisma Świętego na istnienie trzech osób boskich o jednej naturze i esencji. Pisał, że Trójca Święta zawsze była, jest i będzie. Po tym wywodzie teologiczno-filologicznym S. Czepkius apelował do W. Parmenidy, by bluźnierstwa Stanisława Cracoviusa wyrzucił do „bagna stygijskiego”, skąd zostały one wzięte¹⁸.

Na podstawie polemiki, w której polemista zwalcza poglądy dyteistyczne, i faktu, że ministrem w Wieliczce był dwójbożanin Stanisław Wiśniowski, można postawić hipotezę, że to on jest autorem wpisu w sztambuchu Parmenidy. Ostatnia znana nam wiadomość o tym, że S. Wiśniowski był ministrem w Wieliczce, pochodzi z października 1564 roku, kiedy to na synodzie w Włodzisławiu występował jako antytrynitarski duszpasterz. Tezę tę wzmacnia jeszcze jedna okoliczność. Na karcie II r imionnika W. Parmenidy znajduje się bowiem wpis Stanisława Farnowskiego, przywódcy dyteistów. Farnowski w 1561 roku był wyznaczony na pomocnika Wiśniowskiego jako ministra zboru w Wieliczce. W latach 1563–1564 pomocnik ministra wielickiego przebywał na studiach zagranicznych, po powrocie z których dość szybko objął przywództwo dyteistów w Małopolsce. Wpis Farnowskiego w sztambuchu W. Parmenidy jest datowany na 15 czerwca 1566 roku w Krakowie¹⁹. Farnowski, znany ze swego bardzo dobrego wykształcenia teologiczno-filologicznego, potwierdził to w imionniku W. Parmenidy. Wpis rozpoczął od hebrajskiego cytatu z Księgi Powtórzonego Prawa. Następne dwa cytaty, napisane po grecku, zaczerpnął z dwóch różnych źródeł. Pierwszy pochodzi z Ewangelii św. Marka (1, 14), drugi z Demostenesa. Dokumentację znajomości szerokiej gamy języków, koniecznej dla potwierdzenia głębokiego, humanistycznego wykształcenia, wieńczyły ostatnia sentencja oraz dedykacja dla W. Parmenidy napisane po łacinie. W dedykacji zwrócił się do właściciela sztambu-

17 Tamże, k. VIr–VIv – wpis datowany w Brzegu 8 września 1567 roku; por. J. Misiurek, *Spory chry-stologiczne w Polsce w drugiej połowie XVI wieku*, Lublin 1984, s. 47–68.

18 BPS, s. 233–236 – wpis datowany w Brzegu 12 czerwca 1567 roku. Opis dzieł S. Wiśniowskiego zachowanych w pojedynczych egzemplarzach zamieścił S. Estreicher, *Bibliografia polska*, Kraków 1939, t. 33, s. 98–101.

19 BPS, k. IIr.

cha jako brata w Panu, co może sugerować, że młody Czech skłaniał się do antytrynitarysty²⁰.

W Krakowie W. Parmenida zetknął się także z innymi wyznawcami doktryny antytrynitarystycznej. Aptekarz krakowski Szymon Ronenberg był jednym z pierwszych antytrynitarzy w Małopolsce oraz jednym z najbardziej czynnych działaczy reformacyjnych spośród mieszczan krakowskich. On też przeciwstawił się tendencjom anarchicznym występującym w zborze braci polskich w okresie tzw. nieustającego synodu w Rakowie w latach 1569–1572²¹.

S. Ronenberg do sztambucha W. Parmenidy wpisał się następująco:

Unum quiddam locutus est Deus
sed saepenumero illud audim: solum
deum esse, qui possit omnia. Et, te
Dominum natura clementissim[um]
quare et malos male perdere potes
et tuos pro tua clementia perpetuo
facere felices.
Omnes quicumque volunt pie vivere
In hoc Mundo persecutionem patientur.
Beati qui persecutionem paciuntur
propter iustitiam, quoniam ipsorum
est regnum celorum.
Simon Ronenbergk
Aptecarius Cracoviensis
pio ac sincero fratri
D. Wenceslao Parme-
nidi dedicat A. 1566²².

Możliwe, że Parmenida chciał zapoznać się nie tylko z działaczami reformacyjnymi, ale prawdopodobnie jego celem była praktyka aptekarska, by przygotować się do przyszłych studiów medycznych. W Wieliczce bez podania daty wpisał się do jego sztambucha aptekarz Stanisław z Mławy. Ów wielicki aptekarz napisał w sztambuchu W. Parmenidy, że inskrypcję swą pozostawia na wieczną pamiątkę „socio suo”²³. Wpis ten można rozumieć

20 Pod sentencją łacińską napisaną przez Farnowskiego siedemnastowieczną ręką przepisano jeden wiersz i podpisano: „Chameleon” – tamże, k. IIr.

21 W. Urban, *Ronenberg Szymon*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 32, 1989–1991, s. 13–14.

22 BPS, k. IVv.

23 Tamże, s. 226

również tak, że Stanisław z Mławy był antytrynitarzem, a Parmenida był jego towarzyszem w wierze, choć bardziej prawdopodobne jest, że chodzi tu o zawód.

W dniu 17 lipca 1566 roku w czasie pobytu W. Parmenidy w Wieliczce do jego sztambucha wpisał się Andrzej z Szadka, wskazując na miejsce wpisu właśnie wielicką salinę²⁴. W tym samym dniu w sztambuchu W. Parmenidy umieścił wiersz jeden z bardziej cenionych poetów polskiego odrodzenia oraz działacz reformacyjny Andrzej Trzecieski. Przeplatał w nim łacińskie wyrażenia greckimi zwrotami, samego zaś Parmenidę określił jako młodzieńca²⁵.

Wątpliwość co do antytrynitaryzmu W. Parmenidy rzuca również wpis do jego sztambucha Krzysztofa Trecego, datowany na 18 lipca 1566 roku w Krakowie²⁶. Trecey był jednym z największych przeciwników zboru antytrynitarzkiego. Środowisko protestantów krakowskich nie było liczne²⁷, musiał zatem orientować się, kim był Parmenida, z kim się kontaktował i w jakim celu. Wątpliwe zatem jest, by posiadając informacje o antytrynitaryzmie Parmenidy, wpisał się do jego sztambucha.

Wacław Parmenida jako famulus Jana Wrzosowskiego podróżował zapewne w jego towarzystwie po okolicznych miejscowościach. Przebywał m.in. w Kosocicach, wsi leżącej między Krakowem a Wielicką, u podsędka krakowskiego Jakuba Dembieńskiego h. Odrowąż²⁸. Parmenida pozostawał także w gościnie u Erazma Czuryłły. Czuryłłowie byli spokrewnieni z Janem Wrzosowskim, który poślubił Zofię, córkę Stanisława Czuryłły, burgrabiego krakowskiego i starosty niepołomickiego. Wpisany do sztambucha W. Parmenidy Erazm Czuryłło jest najprawdopodobniej tożsamy z synem Stanisława, kanonikiem kurzelowskim. We wpisie do sztambucha brak jednak elementów tytułatury oznaczającej jego stan duchowny. Prawdopodobne wydaje się zatem, że Erazm Czuryłło porzucił godność kanonika kurzelowskiego i został protestantem²⁹.

Podczas pobytu w Małopolsce w 1566 roku w sztambuchu W. Parmenidy umieścił wpis właściciel wsi Sobolów, położonej kilkanaście kilometrów na

24 Tamże, s. 14bisv.

25 Tamże, s. 14bisr.

26 Tamże, s. 19obisr. – „Pax Christi exsultet in cordibus vestris”.

27 W. Urban, *Heretycy parafii Mariackiej w Krakowie w 1568 r.*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce” 32 (1987), s. 168.

28 BPS, s. 2obisr.

29 Tamże, s. 136bisr – wpis bez miejsca datowany 17 VII 1566; A. Boniecki, *Herbarz polski*, dz. cyt., t. 4, s. 33–35; S.K. Kossakowski, *Monografie historyczno-genealogiczne niektórych rodzin polskich*, t. 1, Warszawa 1859, s. 207.

wschód od Wieliczki, Jakub Słonkowski³⁰. Wpisu Słonkowski dokonał w Krakowie, nie podając dokładnej daty. W Sobolowie od 1569 roku funkcjonował zbór kalwiński. Jakub Słonkowski wraz z żoną Zuzanną byli więc zapewne wyznawcami antytrynitaryzmu. Po przybyciu do Polski Fausta Socyna pozostawali bowiem z nim w bliskich relacjach³¹.

Do sztambucha W. Parmenidy wpisało się jeszcze trzech mieszkańców Krakowa w 1572 roku. Byli to przedstawiciele patrycjuszowskich rodzin krakowskich spokrewnionych ze sobą: Bartłomiej Schönbeck, Fryderyk Paczko i Hieronim Hönig. Paczko wpisał sentencję po polsku, a podpisał się szwabachą po niemiecku. Polskie wpisy do sztambuchów XVI-wiecznych są stosunkowo rzadkie³². Wpis Fryderyka Paczka świadczy o spolonizowaniu tej krakowskiej patrycjuszowskiej rodziny. Hönig i Szembek uwiecznili tylko swoje imiona i nazwiska oraz miejsce pochodzenia „von Krakau”. Bartłomiej Szembek podał datę wpisu 13 kwietnia 1572 roku. Stał się on z czasem jednym z filarów wzrostu znaczenia rodziny Szembeków w Polsce³³. Z literatury znany jest wpis krewniaka Bartłomieja, Mikołaja Szembeka, który w 1574 roku wpisał się do sztambucha Nicolausa Engelhardta po polsku i określił się jako „polonus”³⁴.

Wpisy sztambuchowe składają się na ciekawe źródło do dziejów kultury, edukacji, peregrynacji, które dotychczas nie było kompleksowo wykorzystywane. Stanowi ono jednak niezwykle ważną bazę przynoszącą często nigdzie indziej nienotowane informacje o relacjach międzyludzkich, poziomie wykształcenia. Dodatkowo wpisy sztambuchowe są zbiorem autografów pomocnym przy ustalaniu autorstwa tekstów. Przedstawione wpisy dyteistów małopolskich są źródłem wyjątkowym, ponieważ dzięki zawartej w nich polemice znane są poglądy S. Franowskiego i S. Wiśniowskiego na początkowym etapie ich przechodzenia na pozycje dyteistyczne w polskiej reformacji.

30 BPS, k. IIv; *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 10, Warszawa 1889, t. 10, Warszawa 1902, s. 741.

31 L. Chmaj, *Faust Socyn (1539–1604)*, Warszawa 1963, s. 271.

32 BPS, s. 246 – „Pan Bug szczenszczym właduýe | komu wezmýe da mný | Pan Bug nieopuszczý | kto się nań spuszczý”.

33 O roli rodziny Szembeków m.in. zob. Z. Noga, *Szembekowie krakowscy w XVI wieku*, „Rocznik Krakowski” 71 (2005), s. 77–91.

34 Paryż, Bibliothèque Nationale, Ms. Latin 18597, k. 15v. Zob. Z. Pietrzyk, *W kręgu Strasburga. Z peregrynacji młodzieży z Rzeczypospolitej polsko-litewskiej w latach 1538–1621*, Kraków 1997, s. 109.

Abstrakt

Dyteiści małopolscy w sztambuchu Wacława Parmenidy Horażdovickiego

Cechą charakterystyczną sztambuchów była rejestracja – w postaci wpisów – różnego rodzaju przejawów otaczającej właściciela rzeczywistości. Dodatkowo utrwalone w nich poglądy oraz emocjonalne powiązania w połączeniu z bardzo dokładnym zestawem danych personalnych, topograficznych i chronologicznych czynią z tego rodzaju materiałów rękopiśmiennych niezastąpione źródło informacji biograficznych czy faktograficznych dla szeroko pojętego kręgu badaczy. Sztambuch Wacława Parmenidy Horażdovickiego zawiera istotne informacje przydatne w badaniach nad reformacją polską, szczególnie środowiska dyteistów w Małopolsce. Filologiczna analiza umieszczonych na jego kartach fragmentów Pisma Świętego, stanowiących podstawę polemiki między różnymi działaczami reformacyjnymi pozwala na próbę określenia wyznawanych przez nich poglądów.

Słowa kluczowe: sztambuch, Wacław Parmenida Horażdovicki, dyteiści

Abstract

Dytheists of Malopolska in the album of Wacław Parmenida Horażdovicke

A typical feature of diaries was the registration – in the form of entries – of different kinds of symptoms surrounding a man's reality. In addition the views persisted in diaries and emotional bonds in connection with a very precise set of personal, topografical and chronological data make this kind of manuscript materials irreplaceable source of bibliografic or factografic for a wide circle of researchers. Wacław Parmenida Horażdovicky's manuscript contains essential information useful in research concerning Polish reformation, especially Ditheist environment in Lesser Poland. Philological analysis of the fragments of the Bible placed on its cards, constituting the foundation of polemic between different reformation activists, allows to attempt to define the views professed by them.

Keywords: diary, Wacław Parmenida Horażdovicki, Ditheists

